

Eriarvoistuva Suomi

Pääkirjoitus

Janus

Eriarvoisuus lisääntyy

Pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli on perinteisesti pohjautunut tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden ja solidaarisuuden käsitteille. Poikkeavassa taloudellisessa tilanteessa nämä yhteiskuntapolittiset periaatteet joutuvat koetukselle. Suomalainen hyvinvointi 2010 -raportissa kuvataan viime aikojen kehitystä, kuinka Suomen elintaso parani nopeasti 1990-luvun alun laman jälkeen, ja suurin osa kansalaisista pääsi nauttimaan talouskehityksen tuomasta hyvinvoinnista. Rikkaat rikastuivat huimaa vauhtia, ja köyhempi väestö kituutti perässä. Tulo- ja hyvinvointierojen kasvua ei nähty kuitenkaan ongelmana, vaan Paretoperiatteen mukaisesti ajateltiin sen riittävän, että vähäosaistenkin asema parani ainakin jossakin määrin. Kuitenkin finanssikriisin myötä työttömyys ja pätkätyöt yleistyivät, kaikki eivät löytäneet paikkaansa työmarkkinoilla, eivätkä koko yhteiskunnasta. Toisilla meni edelleen todella hyvin, toisilla huonosti: erot kansalaisten välillä kasvoivat. OECD:n (2008) julkaisema raportti "Growing Unequal" nosti tuloerojen kasvun yhteiskunnalliset seuraukset ihmisten tajuntaan sekä tieteellisen ja poliittisen keskustelun kohteeksi.

Eriarvoisuuden lisääntymisen on sanottu vaikuttavan yhteiskunnan eheyteen ja sosiaaliseen yhteisvastuuseen. Keskustelu eriarvoisuudesta on lisääntynyt myös Suomessa. Erilaisia käsityksiä on ollut siitä, onko eriarvoisuus lisääntynyt, onko se haitallista, pitäisikö eriarvoisuuskehitykseen mahdollisesti puuttua, ja jos, niin miten. Kysymykset ovat olleet esillä niin poliittisessa kuin tieteellisissäkin keskusteluissa. Uudessa hallitusohjelmassa (22.6.2011) todetaan että "Suomessa kaikki ovat samanarvoisia sukupuolesta, iästä, alkuperästä, kielestä, uskonnoista, vakaumuksesta, mielipiteistä, terveydestä, vammaisuudesta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai muusta henkilöön liittyvästä syystä riippumatta." Yhteiskuntatieteellinen tutkimus on kuitenkin osoittanut, ettei tämä tasa-arvon periaate ole toteutunut, vaan eriarvoisuus on lisääntynyt väestön keskuudessa. Nyt eriarvoisuuden kasvuun katsotaan olevan välttämätöntä vaikuttaa ja puuttua, jotta taattaisiin yhteiskunnan sosiaalinen ja taloudellinen kestävyys.

Vaikka suomalaisten yleinen hyvinvoinnin taso on jatkuvasti kohentunut, on hyvinvoinnin, terveyden ja käytettävissä olevien tulojen jakautuminen väestössä yhä eriarvoisempaa. Rickhard Wilkinson ja Kate Pickett kysyvät kirjassaan *The Spirit Level* (2009) miksi tasa-arvo on hyväksi kaikille? He havainnollistavat kuinka kasvavat tuloerot lisäävät sosiaali- ja terveysongelmia ja korostavat ettei kyse ole keskimääräisestä elintasosta eikä köyhyydestä vaan nimenomaan eriarvoisuuden määrästä. Koettu eriarvoisuus vaikuttaa mm. sosiaaliseen luottamukseen, mielenterveysongelmiin, sosiaaliseen liikkuvuuteen ja lasten koulumenestykseen.

Mitä eriarvoisuus on?

Ilmiönä eriarvoisuudeksi voidaan nähdä ihmisten väliset erot siinä, missä määrin heille on jakautunut taloudellisia voimavaroja, yhteiskunnallista valtaa ja yleensä sosiaalista arvonantoa, sosiaalista pääomaa.

Robert Hagfors ja Jouko Kajanoja kuvailevat tuoreessa suomalaista hyvinvointia käsittelevässä kirjassa (2011) hyvän kehän teoriaa. Sen mukaan universaali sosiaalipolitiikka vähentää eriarvoisuutta ja vähentynyt eriarvoisuus tuottaa sosiaalista pääomaa. Vahvistunut sosiaalinen pääoma puolestaan lisää väestön hyvinvointia. Teorian mukaan hyvinvointipanostusten keskeisenä tehtävänä on tarjota hyvinvoinnin edellytykset mahdollisimman monille ja vähentää huono-osaisten määrää ja eriarvoisuutta. Eriarvoisuutta tutkittaessa viitataan usein sosioekonomiseen asemaan. Yksilön sosioekonominen asema muodostuu mm. koulutuksesta, tuloista, ammatista, ja asemasta työelämässä. Tulotaso säätelee yksilön kulutusmahdollisuuksia, palvelujen käyttöä ja elinolosuhteita. Korkea tulotaso antaa yksilölle enemmän valinnanmahdollisuuksia elämän eri tilanteissa. Tutkimukset osoittavat, että korkeamman sosioekonomisen aseman omaavat saavat laadukkaampia terveyspalveluja kuin matalan sosioekonomisen aseman omaavat. Alueelliset erot terveyspalveluissa ovat edelleen suuret ja aiheuttavat omalta osaltaan terveyteen liittyvää eriarvoisuutta.

Eriarvoisuutta ei voi tutkia viittaamatta samalla yhteiskuntaluokkiin. Eriarvoisuus ei ole puhtaasti yksilöllistä vaan se seuraa ihmisten asemista yhteiskuntarakenteessa. Nämä eriarvoiset asemat jäsenyivät toisistaan eroaviksi luokiksi. Tutkimusten mukaan merkittävä osa yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta jakautuu tulo- ja koulutustasojen mukaan ammattiryhmille perustuvien yhteiskuntaluokkien mukaisesti. Taloudellisilla ja palkkatyöhön liittyvillä asemilla on olennainen merkitys ihmisten elämän ehtojen muotoutumisessa.

Teemanumeron rakenne

Tässä erikoisnumerossa on haluttu nostaa eriarvoisuus keskiöön, ja samalla valottaa aihetta eri näkökulmista, ja katsoa miltä se tämän päivän Suomessa näyttää. Juho Saaren artikkelissa "Hallitus on aina oikeassa (väärässä) – Eriarvoisuus 2000-luvun välikyseiskeskusteluissa" kiinnostuksen kohteena on 2000-luvulla eriarvoisuuden ja köyhyyden ympärillä käyty poliittinen keskustelu. Keskustelu nähdään hallituksen ja opposition välisenä diskursiivisena kamppailuna, jossa hallitukset ovat puolustaneet harjoittamaansa politiikkaa kehystämällä sen osaksi kasvun ja työllisyyden Suomea. Opposition puolestaan pyrkinyt murentamaan hallituksen legitimitettiin kehystämällä Suomen eriarvoistuvaksi yhteiskunnaksi. Kumpikin osapuoli on rakentanut argumentaationsa johdonmukaisesti. Pääsääntöisesti puolue kuitenkin on vaihtanut kehystä siirtyessään hallituksesta oppositioon ja päinvastoin. Yhteistä ymmärrystä on löytynyt työllisyydestä, politiikan mahdollisuuksista sekä sosiaalipolitiikan uudistamisen tarpeellisuudesta.

Kaksi artikkelia lähestyy eriarvoisuutta terveyden kautta. Terveys on ollut perinteisesti elämänalue, jolla eriarvoisuudesta on puhuttu, erityisesti terveyseroista ja niiden kaventamisesta. Ossi Rahkosen, Mikko Laaksosen, Tea Lallukan ja Eero Lahelman artikkelista "Sosiaaliluokkien välisten terveyserojen selittäminen ja niiden vähentämisen haaste - esimerkkinä työkyvyttömyyseläkkeelle joutuminen" paljastuu, kuinka suuresta yrityksestä huolimatta terveyserot ovat pikemminkin kasvaneet kuin kaventuneet. Erojen selitysmallien lisäksi artikkelissa käsitellään myös työkyvyttömyyseläkkeelle joutumisen sosiaaliluokkaeroja ja niiden syitä. Lopuksi uskalletaan etsiä myös vastauksia siihen, kuinka näitä eroja tulisi kaventaa.

Suvi Raitakarinen, Anna Kulmalan, Kirsi Güntherin, Kirsi Juhilan ja Sirpa Saarion artikkeli "Vakava mielen sairaus ja eriarvoisuudet arjessa" tarkastelee, mitä eriarvoisuus tarkoittaa sairastavan yksilön arjessa. He kytkevät eriarvoisuuden sairastavan henkilön sairauteen liittämällä rajoitteina ja esteinä sekä menetettyinä mahdollisuuksina saavuttaa aktiivisen kansalaisen aseman ja osallisuuden. Artikkelissa kuvataan miten vakavaa psykoositasoista mielen sairautta sairastava nuori aikuinen puhuu sairautensa mukanaan tuomista rajoit-

teista, esteistä ja luopumisista, ja siitä miten nämä ilmentävät arjessa läsnä olevia eriarvoisuuksia. Mielen sairauksista kärsiville eriarvoisuudet ovat arjessa elettyä todellisuutta. Heidän elämänsä on usein syrjässä olemista ja yksinäistä selviytymistaistelua. Usein toiset ohittavat mielen sairaudesta kärsivien oikeuden taloudelliseen turvallisuuteen, läheisiin ihmissuhteisiin, onneen ja osallistuvaan kansalaisuuteen. Eriarvoisuuksien yhtenä osoituksena on se, että suuri osa vakavaa psykoositasoista mielen sairautta sairastavista haluaisi tehdä töitä, mutta kuitenkin vain harvat työllistyvät. Eriarvoisuudet eivät poistu yksin yksilöiden sitkeydellä ja toimintakyvyn harjoittelulla, vaan tarvitaan myös mukaan ottavaa yhteiskuntaa.

Lapsuuden eriarvoistumisen teema on viime aikoina herättänyt laajaakin keskustelua. Samaan aikaan kun taloudellinen polarisaatio lapsiperheiden keskuudessa on kasvanut, on nykylapsuudesta tullut kulutuskeskeinen ja lapsista markkinoinnin keskeinen kohderyhmä. Mia Hakovirta ja Minna Rantalaiho tarkastelevat artikkelissaan miten aikaisemmissa tutkimuksissa on lähestytty lasten eriarvoisuutta. Artikkelin tavoitteena on koota yhteen lapsuuden eriarvoisuutta koskevaa tutkimusta ja keskittyä kuvaamaan niitä keskeisiä kentiä ja teemoja, joihin eriarvoisuus lapsuudessa paikantuu ja kiinnittyy. Taloudellisen eriarvoisuuden merkitys lasten sosiaalisten vertaissuhteiden muodostumisessa ja ylläpitämisessä on suuri. Taloudellisten resurssien riittämättömyydestä muodostuu tiettyjen kulutushyödykkeiden hankkimisen konkreettinen rajoite, mutta myös este identifioidua suosittuihin lapsiin esimerkiksi pukeutumisen kautta. Kun kuluttamisen kautta hankittu ns. cool -olemus ja saavutettu suosio auttavat pääsemään sisälle ryhmään, sosiaalinen yhteenkuuluvuus saa pintaansa hintalapun.

Niina Inkisen ja Susan Kuivalaisen puheenvuorossa kuvataan ihmisten subjektiivisia kokemuksia 2000-luvun lopun lamasta. Minkälaisia vaikutuksia lamalla on ollut ihmisten elämään ja miten se kosketti pienituloisten elämää suhteessa muihin tuloluokkiin? 2000-luvun lopun lama vahvisti taantumaa edeltänyttä eriarvoistumiskehitystä. Lamasta selvisi parhaiten suurituloisimmat. Mikäli nykyinen taloudellinen tilanne heikkenee, ovat pienituloisimmat jälleen heikommassa asemassa. Olisikin tärkeää, että laman hyvinvointia rapauttaviin vaikutuksiin etenkin pienituloisimman väestön kohdalla kiinnitettäisiin enemmän huomiota. Näin ehkäistäisiin taloudellisen eriarvoisuuden kasvua.

Lopuksi

Eriarvoisuuden teema on ollut jo pitkään esillä poliittisessa keskustelussa ja yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa. Vaikka tieteellisiä tutkimuksia eriarvoisuudesta on olemassa jo melko runsaasti, on myös todettu että tutkimukset ovat usein sektori- ja politiikkakohtaisesti jakautuneita. Juho Saari on arvioinut, että eriarvoisuutta käsittelevissä tutkimuksissa on harvoin analysoitu eriarvoisuuden dynamiikkaan keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä aiheuttavia sosiaalisia mekanismeja. Saari peräänkuuluttaakin laaja-alaisen tutkimusohjelman rakentamista eriarvoisuus –teeman ympärille. On tärkeää, että tutkimusohjelma toteutuisi, onhan eriarvoisuus tämän päivän merkittävin sosiaalipoliittinen kysymys. Olkoon tämä teemanumero osaltaan vauhdittamassa ja viemässä eteenpäin aiheen ympärillä käytävää keskustelua ja tutkimusta.

Katja Forssén, *katja.forssen@utu.fi*

Ullamaija Seppälä, *ullamaija.seppala@helsinki.fi*